دیالۆگ و داهێنان
بەشی 7

عەبدولخالق یەعقووبی

ئەدەبیات و چەمکی داهێنان

کاروان: دەقی ئەدەبی ئەمڕۆ پێویستە هەڵگری چ مانا و تێگەیشتن و دەلالەتێك بێت بە تایبەتی دەقی شێعری؟ ئایا دەبێ جوانی و گەورەیی شێعر وەك وەسیلەیەك بۆ گەیشتنە مەبەست و مەرامەکانی بەکاربهێنرێت؟ بەواتایەکی دیکە دەکرێ ئەرك و وەزیفە بخەینە سەرشانی دەقی ئەدەبی (شێعری)؟

عەبدولخالق یەعقووبی: لەڕاستیدا باسکردن لە ماناکان و دەلالەتەکانی دەقێکی ئەدەبی باسکردنە لە کێشەیەکی زۆر گرنگ کە پەیوەستە بەباسی ئەدەب وەك کێشەیەکی سەربەخۆ و لەهەمان کاتیشدا ڕەخنەی ئەدەبی کە هەوڵی خوێندنەوە و شیکردنەوەی دەلالەتەکانی دەقێکی ئەدەبی وەك بەشێك لە ئەرکی خۆی دەدا، ئەوەی ڕاستی بێت ئەگەر ئەم پرسیارە ڕووبەڕووی منی تاکەکەس ببێتەوە بۆ ئەوەی بتوانم باس لە چلۆنایەتی و چەندایەتیی دەلالەتەکانی دەقێك بکەم، دیارە بە هیچ شێوەیەك لە شێوەکان ناکرێ وەك پێشنیارێك یا خود وەك ڕێکارێك باس لەوە بکەم کە دەشێ دەق هەڵگری چجۆرە دەلالەتێك بێت، واتە دەستنیشانکردنی ئاستی مانایی یاخود ئاستی دەلالەتی بو دەقێك لەڕاستیدا لە ئەرکەکانی ڕەخنەگر یا شیکردنەوەی دەق نییە، بەڵکوو ڕەخنەگر ئەو کەسەیە دوای ئەوەی کە دەق دەبێ بە دەق و دوای ئەوەی کە دەق دنیای دەلالەتەکانی خۆی شکڵ پێ ئەدات و بە دەستی خوێنەری ئەدات ئینجا بۆی هەیە کە بێت لە ئاستی دۆزینەوە و لە ئاستی کەشفکردنی ئەو دەلالەتانە هەوڵ بدات و ڕێگایەك بدۆزێتەوە بۆ خوێندنەوەی ئەو دەلالەتانە، بۆیە باسکردن لەوەی کە دەبێ دەلالەتی دەق چی بێت و باسکردن لەوەی کە دەلالەتی دەق چییە دوو شتی تەواو لێك جیاوازن، ئەو عەقلآنییەتەی کە بیەوێ دەستنیشانکەری جۆری دەلالەتی دەقێك بێت لە ڕاستیدا عەقلآنییەتێکە کە زێتر بەرەو بەئایدیۆلۆژیا کردنی ئەدەب یاخود دەقێکی ئەدەبی دەڕوات. بە وتەیەکی دیکە ئەو عەقڵەی کە بیەوێ بەردەوام خواستەکانی خۆی وەك پێداویستییەك بۆ دەستنیشانکردنی ئاستی دەلالیی دەقێك بەسەر زەینییەتی نووسەران یا داهێنەرانی دەقدا بسەپێنێ عەقلآنییەتێکە کە لە ڕوانگەیەکی ستراتیژیکەوە دەڕوانێتە دەقێکی هونەری و ئەدەبییەوە، بە وتەیەکی دیکە عەقلآنییەتی ستراتیژیك بەردەوام دەیەوێت دەق وەك کەرەستەیەك چاو لێبکات، کە دەشێ ئەو کەرەستەیە دابینکەری ویست و خواستەکانی ئەو بێ، لێرەوەیە کە ڕێگایەك خۆشدەکەین بۆ وەڵام دانەوەی بەشی دووەمی پرسیارەکە، کە ئایا دەکرێت ئەرکێك بخرێتە سەرشانی دەقی شێعری، یاخود هەر دەقێکی ئەدەبی دیکە؟ ئایا دەکرێ لە دەقی ئەدەبی بەو شێوەیە بڕوانین کە دواجار ببێتە ئامرازێك بۆ گەیشتن بە مەبەست و مەرامێکی تایبەتی. عەقڵی ستراتیژیك ئەو عەقڵەیە کە بەردەوام دابینکەری وەها خواستێکە، واتە عەقڵی ستراتیژیك پێی خۆشە ئەدەب بە ئایدیۆلۆژیا بکات، ئەو دەخوازێ کە ئێمە لەچوارچێوەیەکی تایبەتدا، کە ئەو چوارچێوە تایبەتەش دیارە هەر ئەو جۆرە عەقلآنییەتە دایدەڕێژێت کار بکەین و خول بخۆینەوە، کەچی عەقلآنییەتێك کە لە ڕوانگەی جوانیناسانەوە بو ئەدەب و بە تایبەت بۆ دەقی شێعری بڕوانێ هیچکات بەدوای ئەوەدا ناگەڕێت کە ئەرکێکی تایبەت بخاتە سەرشانی هونەر، بە وتەیەکی دیکە ئەم عەقلآنییەتە (کە من لێرە ناوی دەنێم عەقلآنییەتی پەیوەندی) دەیەوێ ئەدەب بکاتە بەردەبازی پەیوەندیی نێوان مرۆڤەکان، واتە ئەدەب وەك ئەو پردە چاولێبکرێت کە لەوێوە مرۆڤە جۆراوجۆرەکان بەتێفیکرینە جۆراوجۆرەکان، بەهەست و خوستە جیاوازەکان، بەیەك بگەن و لەسەر ئەو پردە ئەوەی کە هەیانە و نییانە بیگۆڕنەوە و جوانی بەیەکتر ببەخشن. کە لەڕاستیدا دەلالەتێك کە دەشێ دواجار هەڵی بگرێت دەلالەتێکە کە ئێمە وەك خوێنەر یا وەك ڕەخنەگر ناشێت دیاری بکەین، بەڵکوو ئەو دەلالەتە ئەشێ وەربگرین و بیخوێنینەوە. لە ئاستی خوێندنەوە دایە کە ئێمە بۆمان هەیە خوێندنەوەی جۆراوجۆری خۆمان لە دەق بە دەستەوە بدەین، کە وایە لێرەوە بەو ئاکامە دەگەین کە دوو جۆر عەقلآنییەت بۆ مەسەلە و پرسی دەلالەتی دەق هەیە: ڕوانگەیەك کە پێیخۆشە دەلالەت دیاری بکات، ڕوانگەیەك کە پێیخۆشە دەسەلآتی خۆی بۆ دەستنیشانکردنی جۆری دەلالەتەکان بە دەستەوە بدات، ڕوانگەیەك کە دەیەوێ ئەو دەلالەتەی کە لە دەقێکی ئەدەبییەوە وەدەستی هێناوە بیخوێنێتەوە بێ ئەوەی کە مەبەستی ئەوەبێت ئەو دەلالەتە ڕێك لەگەڵ بیر و باوەڕی ئەو بگونجێت، کە لێرەدا دەبینین جۆرە عەقلآنییەتێك زاڵە کە ئێمە پێی دەڵێین عەقلآنییەتی پێوەندی، لە گۆشەنیگایەکی دیکەوە، دەشێ پێی بڵێین عەقلآنییەتێکی جوانیناسانە، یانی ئەگەر من بشمەوێ وەك ئەرك باس لە دەقێکی ئەدەبی بکەم لە ئاستی دەلالیدا دەڵێم دەق دەشێت دەلالەتێکی هەبێت کە ئەو دەلالەتە دواجار هەڵگری جوانی بێت، چونکە لەڕاستیدا مەبەست و نیازی هونەر لە دوایین وێستگەی هەوڵ و تەقەللای خۆیدا ئەوەیە کە جوانییەك بەدەستەوە بدات، ئەو

جوانییەش خزمەتکاری هیچ چەشنە بیر و بۆچوون و ئایدیۆلۆژیایەکی تایبەت نەبێت، ئەوەندە بێت کە ئەدەبەکە وەك جوانی و لە ئاستێکی دەلالی خۆیدا بژیت. لێرەدایە دەبینین کە ئەرك یا ئامراز لەو مانا باوەی خۆی بۆ ئەدەب بەتاڵ دەبێتەوە و مانایەکی دیکە بەخۆی دەبەخشێ، ئەویش ئەوەیە کە ئەرکی دەقی ئەدەبی و بە تایبەتی ئەرکی دەقی شێعری کە من پێموایە ئەستەمترین ژانرە لەناو ژانرەکانی ئەدەبدا، چ بۆ داهێنان، چ بۆ خوێندنەوە، چ بۆ تێگەیشتن و چێژوەرگرتن، لەڕاستیدا ئەوەیە کە جوانی بخوڵقێنێ، بۆیە لێرەدا لەنێو ئەدەبدا، لەنێو کایەکانی ئەدەب و هونەر و دەقەکانی ئەدەبیدا ئەرك و مانایەکی تەواو جیاوازی هەیە، لەو مانایەی کە بۆ نموونە لە ناو کایەکانی سیاسەت و لەنێو کایەکانی دەرەوەی ئەدەبدا هەیەتی.

کاروان: ئەگەر ئێمە چاوێك لەڕابردوو بکەین و مێژوو بخوێنینەوە دەبینین دەقی شێعری (بۆ نموونە لە ئەدەبی بەرەنگاریدا) کراوەتە وەسیلەیەك بۆ بەرپەرچدانەوەی هەر بارودۆخێکی نالەبار کە بەسەر نەتەوەکەماندا هاتووە، یان لە ڕێگای شێعرەوە ئێمە زیاتر توانیومانە جەخت لەسەر ئەو شتانە بکەین کە بوونەتە هۆکاری مانەوە و ڕاگرتنی بیروباوەڕی نەتەوەییمان، بەڵام لە ڕۆژگارێکی وەکوو ئەمڕۆدا ئایا دەتوانین ئەو شتە هەروا بهێڵینەوە؟ یا دەکرێ گۆڕانکاری تێدا بکرێت، بە واتایەکی دیکە بە چ شێوەیەك دەبێ لە دەقی شێعری بڕوانین و ئەو ئەرکەی لەمەو پێش باسمان کرد، یان ئەو ئەرکە باوەی کە هەبوو نەخرێتە سەردەقی شێعری، بەڵکوو تێگەیشتنێك بۆ دەقی شێعری بێتە ئاراوە کە خزمەت هەم بەدەق وەکوو دەق بکات، هەم بە خوێنەر کە بتوانێ چێژی لێوەرگرێ، هەم بە شاعیر کە بتوانێ ڕۆڵێکی هەبێ لە ڕێگای نووسینی دەقەکانییەوە؟

عەبدولخالق یەعقووبی: لەبیرمان نەچێ ئەو شتەی کە ئێمە ناوی دەنێین ئەدەبی بەرەنگاری یا خود ئەو شێعرەی کە ئێمە ناوی دەنێین شێعری خۆڕاگری، دیارە کە پانتایەکی گەورەشی لە ئەدەبی کوردی و شێعری کوردیدا داگیر کردووە، لە زاتی خۆیدا دژواز و جیاواز نییە لەو مانا ڕەسەنەی کە ئێمە ئەتوانین بە ئەدەبی ببەخشین. بە وتەیەکی دیکە ناشێت ئەو حوکمە گشتی و ڕەهایە دەربکەین کە هەر ئەدەبێکی بەرەنگاری تەنها بەهۆی جۆری ڕوانینی بۆ ئەدەب کە لە گۆشەنیگای بەرەنگارییەوەیە لەگەڵ ئەرکی جوانیناسانە و تێگەیشتنێکی داهێنەرانە بۆ ئەدەب دژوازی هەیە، چونکە دەکرێ ئێمە ئاماژە بە نموونەی زۆر باشیش بکەین لە ئەدەبی دنیادا هەر بە ناوی ئەدەبی بەرەنگاری ناوی زڕاوە، بەڵام دواجار ئەدەبیشە، دواجار وەکوو دەقێکی شێعری چێژ و جوانی خۆشی بە خوێنەر دەبەخشێ، بەڵام کێشەی گرنگ لەوەدایە کە کاتێك ئێمە ئەدەبی خۆمان یا دەقی شێعری خۆمان بەهۆی بەرەنگاری بوونی ئەرکی سیاسی نەتەوەیی یاخود ئەرکێکی کە لەسەر شانی مرۆڤێکە، تای تەرازووی قورس بکەین و لەولای دیکەوە داهێنان و ئاستی داهێنانی دەقەکەمان بەخاتری ئەو بەرەنگارییە و بەخاتری ئەو بارە سیاسییە بدۆڕێنین، واتە لێرەدا هاوکێشەیەك دێتە پێشێ کە ئێمە تا چ ئاستێك دەمانەوێ لەسەر دەستی چەمکی بەرەنگاری، یا خود لەسەر دەستی مەعریفەیەکی سیاسی شتێك بەناوی دەقی ئەدەبی بخوڵقێنین، ئایا ئێمە بەنیازین لە ڕێگای تێگەیشتنی مرۆڤ بۆ بەربەرەکانی و خۆڕاگری بەرهەمێکی ئەدەبی بخوڵقێنین یا... نا، بێین لە دەروازەی بەرهەمێکی ئەدەبییەوە پەیامێکی ڕووتی سیاسی بەدەستەوە بدەین، یاخود بەبۆنەی دەقێکی شێعرییەوە بۆ دروشمێکی سیاسی پڕوپاگەندە بکەین، ئەمە دوو شتی جیاوازن، ئێمە لە ئەدەبی دنیادا نموونەی زۆرمان هەیە، بۆ نموونە کارەکانی ڕۆماننووسی ئیتالیایی ئینیاتسیۆ سیلۆنێ کە ڕۆماننووسێکی بەناوبانگە ڕۆمانی وەکوو «نان و شەراب»ی نووسیوە، ڕۆمانی «ڕێبازی دیکتاتۆرەکان»ی نووسیوە و دەیان ڕۆمانی دیکەی بەناوبانگی دنیای نووسیوە، دەبینین لە زۆربەی هەرە زۆری کارەکانی ئەو ڕۆمان نووسەدا جۆرە ڕوحییەتێکی بەرەنگاریی خەڵکانی ئیتالیای تێدایە بە نیسبەت مەسەلەی پاوانخوازی لە گۆڕەپانی سیاسەتدا، کەچی دواجار کە ئەو بەرهەمانە دەخوێندرێنەوە دەبینین شاکارێکی ئەدەبیشن، دەبینی کارێکن کە لە دنیای ئەدەبیشدا ناوبانگی خۆیان هەیە.

کاروان: هەڵبەتە هەلومەرج و بارودۆخێك هەیە کە دەبێتە هۆی ئەوەی ئەو نووسەرە لە بواری بەرەنگاریدا دەقێکی ئەدەبی بخوڵقێنێ، بەڵام ئەم دەق خوڵقاندنە چەندە دەبێ لایەنی جوانکاری و ئەدەبییەکەی بپارێزێ و لە بۆتەی (هەروەك جەنابت ئاماژەت پێکرد) شیعار و دروشمدا نەتوێتەوە. ئایا هۆی ئەوە دەگەڕێتەوە بۆ سەرکەوتوویی خودی دەقەکە، یا بۆ نووسەرەکە، یاخود بۆ تێگەیشتنی کۆمەڵگا بۆ ئەو دەقە کە بتوانێ شتی تایبەتی و شتی هەمەلایەنە لەو دەقە وەربگرێ؟

عەبدولخالق یەعقووبی: لەڕاستیدا من سەرچاوەی سەرەکی بۆ بەخشینی جوانی بەدەقێکی هونەری لە نووسەرەکەی یاخود داهێنەرەکەیدا دەبینم، واتە ڕاستە کە دواجار پرۆسەی خوێندنەوە و هۆکاری کەسێك بەناوی خوێنەریش کاریگەرییەکی زۆری هەیە لەسەر جۆری شیکردنەوە و تێگەیشتن و تەفسیرکردنی دەقەکە، بەڵام ئەگەر پێشەکی نووسەر یاخود داهێنەری ئەو دەقە نەیتوانیبێت دەقێکی بە مانای ڕاستی خۆی ئەدەبیمان پێبدات، ڕەنگە خوێنەر هەر لە یەکەم مەرجی داهێنانێکی ئەدەبی بێبەش بێت، تا دواجار بتوانێت خوێندنەوەیەك یا تێگەیشتنێکی ئەدەبیش لە دەقەکە بە دەستەوە بدات، بۆیە ئەو هۆکارانەی کە جەنابت ئاماژەت پێکردن دیارە هەموویان دەستیان هەیە لەوەی کە دەقێك بتوانێ سەرکەوتوو بێت، دەقێك بتوانێ نوێنەر و پیشاندەری دۆخی ڕاستەقینەی سەردەمەکەی خۆی و واقیعی ئەدەب بە گشتی بێت، بەڵام ئەوەی کە لە ڕاستیدا یەکەمین و گرنگترین سەرچاوەیە بۆ بەخشینی لایەنی داهێنەرانە بە دەقێکی ئەدەبی نووسەری ئەو دەقەیە، بۆیە تۆ ئەگەر نەتوانی نووسەری باشت

هەبێت، لەوانەیە نەشتوانی خوێنەری باشت هەبێت، لە کۆمەڵگایەکدا کە نووسەران داهێنەرانێکی گەورەبن، دواجار وا لە کۆمەڵەی خوێنەواران و خوێنەرانی خۆیان دەکەن کە ئەوانیش بەباشی تێی بگەن و ئەوانیش دواجار خۆیان ڕابێنن بە خۆێندنەوەی داهێنەرانەی دەقەوە، واتە داهێنان لە بواری نووسیندا، داهێنان لە بواری خوێندنەوەشی بەدوادا دێت، ئەوەی کە لە ئەدەبی کوردی ئێمە تا ئێستا زۆر بە چڕوپڕی دیتوومانە ئەوەیە کە داهێنەرانمان هێشتا نەیانتوانیوە ئەو دەقانە بخوڵقێنن کە هەڵگری چەمکی ئەدەب بە واتای قووڵ و ڕەسەنی خۆی بێت، واتە مۆرکی ئەدەب بە نێوچاوانی دەقەکانەوە بلکێنن تا دواجار ئێمەیش بتوانین وەك خوێنەری چاك و چالاك لەو دەقانە بگەین و خوێندنەوەی باشیشیان لێ بەرهەم بێنین.

کاروان: تا چەند لەگەڵ ئەو بۆچوونە دای کە وتوویانە، دەبێ دەقی (ئەدەبی، هونەری) بۆ نوخبە بنووسرێت (هونەر بۆ هونەر) ئەویش لە پێناو بەرز ڕاگرتنی دەقدا؟ چۆن دەتوانین تەوازونێك لە نێوان ساکارکردنی دەق لە پێناو ویستی کۆمەڵگا و هێشتنەوەی دەق لەو ئاست و پلەیەی کە شایستەیەتی ڕابگرین؟

عەبدولخالق یەعقووبی: سەرەتا لە پرسیاری زۆر دووپات بووەوەی هونەر بۆ هونەر، یا هونەر بۆ کۆمەڵگاوە دەست پێبکەین، لە بیرمان بێت کە ئەدەب لە دنیایەکدا بەرهەم دێت کە مرۆڤ لە ناوەندی ئەو دنیایە دایە، واتە لەو ڕۆژەوەی کە مرۆڤ بە زانایی و توانایی خۆی زانی، لەو ڕۆژەوەی کە مرۆڤ ویستی خەم و کەڵکەڵەکانی خۆی لە ئاستی جیهانی دەروونی خۆیدا نەهێڵێتەوە و بیکات بە دەق و بیکات بە دەنگ و بیخاتە بەر چاو و بەر گوێی بینەران و خوێنەران و بیسەرانی خۆی، ئەدەب خوڵقا، ئەدەب بەرهەمێکە تا سەر ئێسك ئینسان تەوەر، داهێنراوێکە لەسەر دەستی ئینسان و دیارە ئەوە هەر بۆ ئینسانیشە، کەوایە فرێدانی ئینسان لە بواری داهێنان و تێگەیشتن بۆ ئەدەب شتێکی نەگونجاو و مەحاڵە، بەڵام کێشەی گرنگ ئەوەیە کە ئایا ئەدەب دواجار دەشێت بە چ شێوەیەك بخوڵقێ تا مرۆڤ بتوانێ تێیبگات و چێژی لێوەربگرێت، ئایا بەو شێوەیەی کە ئێوە پرسیار دەکەن ئەدەب دەبێ بۆ تاقمێکی هەڵکەوتە و نوخبە بنووسرێت؟

کاروان: کە دەڵێین بۆ نوخبە بنووسرێت لە پێناو بەرز ڕاگرانتنی دەقدایە!؟

عەبدولخالق یەعقووبی: ئایا ئەو بۆ نوخبە نووسینە دەستەبەری ئەوە دەکات کە دەق هەرمان بێت، دەق بۆ هەتا هەتایە بمێنێتەوە؟! یان نا، ئەوەی کە ئەدەب دەشێت بە شێوەیەك لە شێوەکان ئەوەندە ساکار بکرێتەوە کە زۆرینەی جەماوەری خەڵك تێی بگەن و چێژی لێوەربگرن، ئەم پرسیارە لەڕاستیدا پرسیارێکی قسە هەڵگرە، من خۆم ڕام وایە کە داهێنەر لە چرکەساتی داهێنانی دەقدا ناتوانێت و ڕێگای ئەوەی نییە، کە بە شێوەیەکی خودئاگایانە بیر لەوە بکاتەوە کە چوارچێوەی دەقەکەی بە چ شێوەیەك دابڕێژێ تا تەنها بۆ تاقمێکی تایبەتی بێت، واتا داهێنەر لە ناخی خۆیدا هەڵگری ئەو خەسڵەتەیە، کە تۆ نازانی لە چرکەساتی داهێناندا ئەو دەقە بۆ چ شێوە تێفکرینێك و بۆ چ شێوە لە ئاستی تێگەیشتنێك دەخوڵقێت، بەڵام ئەدەب نیازیشی ئەوە نییە کە لە پێناوی پاراستنی گرانایی و قەدر و قیمەتی خۆیدا تەنها بۆ دەستەیەکی تایبەت بنووسرێت، ئەدەب سەرەتا کە دەخوڵقێت تەواوی دنیا وەك بەردەنگی خۆی دەبینێت، یانی پێیوایە ئەوەی مرۆڤە لە دنیادا شایانی ئەوەیە کە دەقەکەی بخوێنێتەوە و لە دەقەکەی تێبگات، بەڵام ئەوەی کە دواجار دەبینی هەندێ دەق دوای خوڵقاندنی بەجۆرێك دەشکێتەوە کە کەسانێکی تایبەت پێشوازی لێدەکەن و کەسانێکیتر پشتی لێدەکەن ئەمە شتێکیترە، بەڵام من ڕام وا نییە کە ئێمە لە پێناوی پاراستنی گەورەیی دەق، دەق بۆ کەسانێکی تایبەت با ناوی لێبنێین نوخبە یان ناویان لێبنێین خەڵکی ڕەشۆکی بخوڵقێت، بەڵکوو ئەدەب دەبێ لەسەرەتاوە بەو نیازەوە بخوڵقێت کە جوانییەك بە جوانییەکانی دنیا زیاد بکات، تێگەیشتنێك بە تێگەیشتنەکانی مرۆڤ زیاد بکات، بەڵام دوای خوڵقانی دەق کێشێیەك کە دەمێنێتەوە بۆ خوێنەر، بۆ بەردەنگی ئەو دەقە ئەوەیە کە تا چ ئاستێك خۆی بەدەقەوە ماندوو دەکات، تا بتوانێ لە ئاستی خوێنەرێکی ئاساییەوە بترازێت و بگاتە ڕادەی خوێنەرێکی نوخبە. لەڕاستیدا ئەوە کێشەی داهێنەر و نووسەر نییە کە ئایا ئەو دەقە بۆ نوخبە نووسراوە یا بۆ خەڵکی ئاسایی نووسراوە، بەڵکوو ئەوە دواجار دەبێتە کێشەی خوێنەر کە تا چەندە خەمی ئەو دەقە بەکۆڵی دا بدات و بیەوێ یەك بە یەکی ڕەهەندەکانی ئەو دەقە بپشکنێ و شی بکاتەوە و تێیبگات، بۆیە ئەگەر ئێمە بێنین وەکوو ڕێکارێك یا وەکوو پێشنیارێك بەداهێنەران بڵێین کە دەشێت لە پێناوی تێگەیشتنی جەماوەر دەقەکە ساکار بکەیتەوە، یاخود دەبێت لە پێناوی مانەوە و هەرمان بوونی دەقەکە، دەقەکەت قورس بکەیت، لە ڕاستیدا ئایدیۆلۆژیا ئەوەندە لەو بۆچوونەدا هەیە کە ڕەنگە دواجار بە قیمەتی مەرگی داهێنانەکە تەواو بێت، داهێنان لە زاتی خۆیدا خوڵقاندنی جوانییە، خوڵقاندنی جوانیش گوێ بەوە نادات کە دەبێ ئەو جوانییە بۆ کێ بخوڵقێت و بۆچی بخوڵقێت و بۆ چ سەردەمانێك بخوڵقێت و چەند بخایەنێت . لە ڕاستیدا خوڵقاندنی دەق خۆی ئەوەندە کێشەیەکی پڕ پێچوپەنایە تۆ تەنها دوای خوڵقاندنی دەق دەتوانی ڕای لەسەر بدەیت، کە ئەو دەقە چ شکڵ و بیچمێکی هەیە، هەڵگری چ تەفسیر و چ ڕاڤە و شرۆڤەیەکە کە دیارە ئەو پێش مەرجانە بەبڕوای من لەگەڵ ڕۆحی ئەدەب و داهێناندا سازگار نین، بۆیە دەتوانین پوختەی قسەکانمان وا لێبکەین، ئەوەندەی کە بۆچوونی هونەر بۆ هونەر ڕاستە ئەوەندەش بۆچوونی هونەر بۆ جەماوەر ڕاستە. لەڕاستیدا تێکەلاوێکە لەم دووانە، چونکە تۆ دەبینی بۆ نموونە لە ئەدەبی کوردیدا ئێمە دەقی وامان هەیە کە

تەواوی جەماوەری خەڵك چێژی لێوەردەگرێت و بە تامەزرۆییەوە گوێی بۆ شل دەکات، لەهەمان کاتدا نوخبەیەکیش بە ناوی لێکۆڵەرەوە و ڕەخنەگری ئەمڕۆیی هەن، کە دەیانەوێ بۆ نموونە بەیتی کوردی بخوێننەوە و شیکردنەوەی هاوچەرخانەی لەسەر بکەن، دەیجا کە بەیتی کوردی خوڵقاوە بەو نیازەوە نەخوڵقاوە کە دواڕۆژ ڕەخنەگرانی هاوچەرخ بە دیدێکی سەدەی بیست و بیست و یەکەم چاو لە بەیت بکەین و بەیت بخوێننەوە، بۆ وێنە لە ڕوانگەی ساختارگەرایی و پێکهاتەخوازییەوە بیخوێننەوە، یاخود دەقەکەی پێکهاتەشکێن بکەن و لایەنە جۆراوجۆرەکانی لە ڕوانگەی جوانناسانەوە بخوێننەوە، بەڵام تۆ دەبینی ئەو دەقە ئەوەندە دەقێکی گەورەیە هەڵگری ئەوەیە کە لە سەدەی بیست و یەکەمیشدا ڕەخنەگران شیکردنەوەی لەسەر بکەن، لە هەمان کاتیشدا ئێمە دەقی شێعرەکانی شکسپیرمان هەیە، کە دەبینین جەماوەرێکی نوخبە لە زانکۆکان ئەیخوێنن، بە دەرس دەوترێتەوە، بەڵام زۆربەی خەڵکی خۆی تێناگەیەنن، بەڵام ئەوە بەو مانایە نییە چونکە جەماوەری ئاسایی پێشوازیان لێنەکردووە ئەو دەقە دەقێکی هەرمانیش نییە، هەرمان بوونی دەق لەوە دایە کە توانیبێتی تا چ ئاستێك خۆی لە ئاستی هونەری بوون و ئەدەبی بوون نزیك بکاتەوە، نەك لەوەی کە لەسەرەتاوە بە نیازی ئەوەی کە بۆ کام چین و بۆ کام توێژی کۆمەڵ بنووسرێت دەست بە نووسینی بکرێت.

کاروان: ئایا دەتوانین دەقێکی ئەدەبی مۆدێرن بخوڵقێنین لە کاتێکدا نەتوانین، یاخود نەمانەوێ دەسکاری زمان و شێوازی نووسینی کۆن بکەین؟ یانی بە هەمان کەرەسەی پێشوو دەتوانین داهێنان لە دەقی ئەمڕۆییدا بێنینە ئاراوە؟ بە مانایەکی‌تر ئێمە دەبێ چ گۆڕانکارییەك لە زمان لە شێوازی نووسیندا بکەین تا بتوانین دەقێکی مۆدێرن بنووسین؟

عەبدولخالق یەعقووبی: ئەمەش لەڕاستیدا پرسیارێکی مشتومڕ هەڵگرە، ئایا دەکرێ تۆ بە زمانێك کە لە ساڵان و لە سەردەمانی کۆن بەکاربراوە فۆرمێکی مۆدێرن بەکار بێنی و ڕواڵەتێکی ئەمڕۆیی پێببەخشی؟ سەرەتا با لەوەوە دەست پێبکەین، پێوەندییەك لەنێوان زمان و فیکردا هەیە، چۆن پێوەندییەکە؟ ئایا ئەو پێوەندییەی کە لە نێوان زمان و فیکردا هەیە پێوەندییەکی ڕاستەوخۆیە؟ واتا زمانێکی کۆن هەمیشە بابەتی کۆنی لەگەڵە و یا زمانێکی هاوچەرخ هەمیشە فیکرێکی هاوچەرخانەی لەگەڵدایە! من پێموا نییە ئەم پێوەندییە پێوەندییەکی ئەوەندە ڕاستەوخۆ بێ کە لە حوکمێکی گشتگیردا بتوانین بڵێین کە ئەوەی بە زمانی بۆ نموونە بەیت و حەیران بدوێت، بێبەرییە لە هەر چەشنە فیکرێکی تازە و مۆدێرن، یاخود ئەوەی کە خاوەنی فیکرێکی مۆدێرن بێ دەشێ حەتمەن دەقاودەق زمانێکی تازەش بێنێتە ئاراوە، بۆ ئەوەی کە ئەو فیکرە مۆدێرنەی خۆی بەدەستەوە بدات، واتا لێرەدا پێوەندییەکە پڕ پێچوپەناتر لەوەیە کە ئێمە بتوانین بە ئایەك یا بە نایەك وەڵامی ئەم پرسیارە بدەینەوە. لەڕاستیدا من ئاوا لە مەسەلەکە دەگەم، لە دنیای ئەوڕۆدا کە دنیایەکە پڕ لە فۆرمی مۆدێرن هیچ پێویستییەك ناکات کە حەتمەن تۆ بۆ بەدەستەوەدانی ئەو فیکرە مۆدێرنە دەقاودەق پشت بەزمانێکی جیاواز لە زمانی ڕابردووش ببەستێ، هەرچەند بەشێکی زۆری مەسەلەکە ئاوایە بەلای من، کە تۆ بۆ ئەوەی گۆڕینێك لە فیکری خۆتدا بەدی بێنی دەشێ لە زمانی خۆشتدا ئەو گۆڕانکارییە هاتبێتە ئاراوە، بەڵام شتەکە وا نییە کە بە شێوەیەکی ڕەها چاوی لێبکەین، من نموونەت بۆ دێنمەوە لە جیهانی ئەدەبدا، بۆ نموونە ئێمە لە ڕۆمانی فارسیدا دەقێکی وەکوو «شازادە ئیحتیجاب»ی هۆشەنگی گوڵشیریمان هەیە، لە دەقێکی وەکوو شازادە ئیحتیجابدا هۆشەنگی گوڵشیری بەتازەترین تەکنیکەکانی ڕۆماننووسی کە ڕەنگە زۆرتر لە ئەدەبی شەست و حەفتاکانی ڕۆژئاوا بەکارییان بردووە، کەسێکی وەك فاکنێر لە ڕۆمانی تووڕەیی و هات و هاوار (خشم و هیاهو) بەکاری هێناوە، ئەویش بەکاری دێنێت، بەڵام باس لە سەردەمانی قاجاری و پەهلەوی دەکات کە پەنجا تا سەد ساڵ لەمەوبەر دەگرێتەوە، لەو ڕۆمانەدا زمانی کەسایەتییەکانی بەشێوەیەك بەکاردێنێ کە بۆ ئەو سەردەمانە بن، بەڵام دواجار ئەو زمانە کە سەر بە سەردەمی سەدەیەك لەمەوبەرە لە نێو قەوارە و فۆڕمی ڕۆمانێکی مۆدێرندا دەتوێتەوە. واتا لێرەدا گوڵشیری بۆ بەدەستەوەدانی ڕۆمانێکی مۆدێرن کەڵك لە زمانێکی کۆن وەردەگرێت، کەوایە ئەو ڕۆمانە مۆدێرنە پێویستی نەدەکرد کە بۆ ئەوەی حەتمەن مۆدێرن بێت لە زمانێکی ئەمڕۆییش کەڵك وەربگرێت، یا لە ئاستی چەمك و تێڕوانیندا، بۆ نموونە ئێمە لە ڕۆمانی (کوێری) «ساراماگۆدا» (کە دیارە خەڵاتی نۆبلیشی بردەوە چەند ساڵ لەمەوبەر) تێمێك کە لە ڕۆمانەکەدا هەیە، فیکر و بیرۆکەیەك کە لە ڕۆمانەکەدا هەیە لە کتێبی پیرۆزی ئینجیلەوە وەرگیراوە، کە ئەگەر مرۆڤ چاوی نەبینێ و چاوی دەروونی کوێر بێت چی بەسەر جیهاندا دێت؟ دەبینین ئەم تێمە تێمێکە سەر بە سەدان ساڵ لەمەوبەرە و لە کتێبە ئایینییەکاندا هەیە. «ژۆزێ ساڕاماگۆ» دێت لە ڕۆمانێکی مۆدێرندا باسی لێدەکات، لە بارودۆخێکی جیهانی هاوچەرخدا ئەو بیرۆکەیە لێك ئەداتەوە، کەوایە پێوەندییەك لە نێوان فیکر و زماندا هەیە کە پێوەندییەکی ڕاستەوخۆ نییە، بەڵام ئەوە بەو مانایەش نییە کە ئێمە هەمیشە ئەو ڕاستییە بسەلمێنین کە دەکرێ لە جیهانی مۆدێرندا کەڵك لە زمانی کۆن وەربگرین و سەرکەوتووش بین، ئەمە دیارە لە زۆر جێگاشدا ناگونجێت، بۆ نموونە: ئایا دەکرێ تۆ لە زمانی کوردیدا کە تا ئێستاش زمانێکە زیاتر پاراوە بەو جۆرە وشە و دەستەواژانەی کە پێوەندییان بە سروشت و بە جیهانی تەبیعەت و جیهانی فیزیك و ماددەوە هەیە باس لە بیرۆکەی فەلسەفی و میتافیزیکی بکەی؟ ئایا دەکرێ تۆ دەقاودەق هەر لەو زمانە کوردییەی کە زیاتر سروشتگەرایە کەڵك وەربگریت و لە زانکۆکاندا بە هاسانی باس لە بیرۆکەی ئینتزاعی

بکەیت و فەلسەفە وەك وانە بڵێیتەوە، دیارە ئەمە ناکرێ، کەوایە تۆ دەبێ بەشێك لە زمانەکەشت گۆڕانکاری بەسەردا بێنی، واتە بۆ ئەوەی بێیە ناو جیهانێکی مۆدێڕنەوە کە بەشێك لەو جیهانە مۆدێڕنە هزر و بیرکردنەوەی فەلسەفییە، دەشێ زمانەکەشت گۆڕانکاری بەسەردا بێنی، ناکرێ تۆ باس لە دنیایەکی سەڵتی فیکر بکەی، بەڵام زمانەکەت هەر لە ئاستی کێو و شاخ و دەشت و دۆڵدا بمێنیتەوە، واتا ئەگەر ئەم زمانە سەردەمانێك بۆ ژیانی کشتوکاڵی و ژیانی خێڵەکی کاربوردی هەبووە و دیارە بەپێی ئەو زەرفە زەمانییە بەکەڵکیش هاتووە هەر ئەو زمانە بگوازیتەوە بۆژیانی ئەمڕۆ کە ژیانێکە پڕ لە مەعریفە و سەرڕێژ لە زانست و تەکنۆلۆژیا، بۆیە دەبینین پێوەندییەکە دیسان لێرەدا پێچوپەنایەك وەخۆ دەگرێت، ئەویش ئەوەیە کە تۆ لە زۆر جێگادا بۆ ئەوەی کە فیکرێکی مۆدێڕنت هەبێ دەشێ زمانێکی مۆدێڕنیشت هەبێ، بۆیە ئەگەر ئێمە لە ئاستی فەلسەفیدا بمانەوێ هەر پشت بەو زمانە باوەی خۆمان ببەستین دیارە ناتوانین سەرکەوین و ناتوانین دەقی فەلسەفی بەدەستەوە بدەین، لە ئاستی ئەدەبیشدا ئەم قسەیە ڕاستە، بۆ نموونە ژانری ڕۆمان ژانرێکە کە لەخەم و کەڵکەڵەکانی دەروونی ئینسان دەکۆڵێتەوە، ئینجا تۆ ئەگەر لە ڕۆماندا زمانێك بەکار نەهێنی کە دەرەقەتی شیکردنەوە و تیشك خستنە سەر گۆشە نوتەك و تاریکەکانی ڕۆحی مرۆڤ بێت دیارە ناتوانی وەك ڕۆماننووس سەرکەوتوو بیت، بۆیە دەبینی بۆ نموونە لە ڕۆمانی کوردیدا کەسێکی وەکوو بەختیار عەلی کە ئاشنایە بەو زمانە پڕوپاراوەی کە لە بواری کێشە فیکری و فەلسەفییەکاندا کاری پێدەکەن کە دێ ڕۆمان دەنووسێت ڕۆمانەکەی زۆر زیاتر پیشاندەری ئەو ڕاستییەیە کە بە ناخی مرۆڤەکاندا شۆڕ بێتەوە، تا بۆ نموونە ڕۆماننووسێکی وەکوو عەزیزی مەلای ڕەش لە ڕۆمانی «غەوارە»دا کە هەر لەو زمانە پەخشانوییە سروشتخوازە کەڵکی وەرگرتووە کە زۆربەی شاعیرەکان یا پەخشاننووسەکانی کورد بەکاری دێنن، لێرەدایە کە دەبینین پێوەندیی نێوان زمان و فیکر پێوەندییەکی چەند ڕەهەندییە و پێوەندییەکی ئاڵۆزە، دەشتوانین لە زۆر گۆشەنیگاوە باسی بکەین و شی بکەینەوە.

کاروان: ئێستا تۆ دەتەوێ بڵێی پێوەندیی نێوان زمان و دەقی تازە پێوەندییەکە بۆ داهێنانی ئەمڕۆیی دەتوانرێ کەڵکی لێوەربگیردرێ، باشە ئەو شێوە زمانەی هەیە و بەدەست چەند کەسانێکەوە کە توانیویانە تا ڕادەیەك بۆ دەستنیشان کردن و هێنانە ئارای دەقەکان تێیدا سەرکەوتووبن، دەشێ ببێتە ڕێبازێك یا ڕچە شکێنییەك بۆ ئەو نووسەرانەی کە لە داهاتوودا دێن تا بتوانن زیاتر کەڵکی لێوەربگرن و برەوی پێبدەن؟ یاخود وەك قوتابخانەیەکی لێبێت کە نەوەی داهاتوو بتوانن لەو زمانە ئیستانداردەی ئێمە مەبەستمانە کە زمانێکی تازە و پاراوە و لەگەڵ ڕۆحی سەردەمدا دەڕوا و دەگونجێ سوودی لێوەربگرن؟

عەبدولخالق یەعقووبی: لەڕاستیدا من ڕام وانییە بۆ ئەوەی کە فیکرێکی مۆدێڕن لەنێو کارە ئەدەبی و هونەرییەکانماندا دەستەبەر بکەین، چوارچێوەیەکی تایبەت، بۆ نموونە وەك ئەو شتەی جەنابت باست کرد زمانێکی ئیستاندارد دەستەبەر بکەیت، لەڕاستیدا زمان بوونێکی گەڕۆکی هەیە، واتا زمان دەتوانێ بەپێی کات و سەردەم بەردەوام لە حاڵی گۆڕان و گەشە کردن و تازەکردنەوەی خۆیدا بێت، یانی ئەو زمانەی کە بۆ نموونە ئەوەی ئێستا بەکاری دێنیت ڕەنگە ئەو زمانە نەبێت کە نەوەی داهاتوو بەکاری دێنن، چونکە نەوەکانی داهاتوو لەوانەیە خەم و کەڵکەکەی خۆیان هەبێت و بۆ ئەم خەم و کەڵکەکەڵەیەیان زمانی تایبەتی خۆیان بدۆزنەوە، بەڵام ئەوەی لای من گرنگە ئەوەیە کە ئێمە بتوانین لە چوارچێوەی هەر زمانێك کە بەکاری دێنین بۆ فیکری خۆمان ئەوەندە شێوە بەکارهێنانەکەمان دروست و مەنتیقی بێت کە خوێنەر تێمان بگات بەپێی ئەو فیکرەی کە بەدەستەوە دەدەین، زمانەکەش دەرەقەتی وەدەرخستنی ئەو فیکرەیە بێت، بۆ نموونە تۆ لە دەقێکی شێعریدا کە بتەوێ بچیتە ناو ناخی جیهانەوە، بچیتە ناو ناخی مرۆڤەکانەوە، ناتوانی ئەو جۆرە زمانە پەخشان ئامێزە بەکار ببەی کە هەر لەسەر ئاستی ڕووکەشی شتەکان دەگیرسێتەوە، یا بۆ نموونە لە جیهانی نووسینی تیۆری و ڕەخنەدا تۆ ناتوانی ئیتر باس لە شاعیرێك بکەی وەکوو ئەو شێوە باسکردنانەی ڕەخنەگران و شیکەرەوانی نەوەکانی پێشوومان بەکاریان دێنا، هەر وەك بۆ شاعیرێك دەیان وت (ئەستێرەی پڕشنگداری ئاسمانی ئەدەب) یا (کەسێك کە ئەسپی خۆی تاوداوە لە بواری شێعری کلاسیکدا). واتە قسە لەوەدایە کە دەبێ ئێمە بەپێی فیکری خۆمان بیگۆڕین و ئەو زمانە وەگەڕ بخەین، یان دەکرێ لە زۆر جێدا بە پێی ویست و خواستی خۆمان، یانی تۆ بۆت هەیە زمانێك کە لە دەقی بەیت و حەیراندا هەیە بیهێنیتە ناو نووسراوەی خۆت و هەستێکی تازەگەرایانەی پێبدرکێنێ، واتە زمان ئەوەندەی کە خۆی بوونێکی گەڕۆکە، بوونێکیشە کە بەردەوام لە حاڵەتی تازە بوونەوە دایە، ئێمەی داهێنەریش بۆمان هەیە ئەو هێز و وزەیە کە لە توانای نووسینماندا هەیە وەکاری بخەین و دیسان خێرایی پێببەخشین بە گۆڕانکاری زمان، ئەگەر زمان لە ئاستێکدا بمێنێتەوە وەك زمانێکی ئیستاندارد بۆ تەواوی نەوەکان دیارە ئەوە ناتوانێت کاریگەری ببەخشێت و لەگەڵ هەلومەرجی سەردەمەکەی بخوێنێتەوە، بۆ نموونە ئێمە هەموومان دەزانین ئەو زمانەی کە دەقەکانی شانۆی ئینگلیزیی سەدەکانی پازدە و شازدەی زایینی پێنووسراوە لەگەڵ زمانی ئینگلیزی ئەمڕۆ یەك ناگرێتەوە، ئێمە بۆ ئەوەی ئەمڕۆ دەقێکی ئەدەبی و هونەریی ئینگلیزی بخوڵقێنین دەبێ لە زمانێکی دیکە کەڵك وەربگرین، بەڵام دەبینین لە هەمان کاتیشدا ئەوە بەو مانایە نییە کە ئەو دەقانەی لەو سەردەمانە خوڵقابن زۆربەی هەرە زۆریان بۆ نموونە شانۆکانی شکسپیر شاکار نەبن، دەبینین ئەمڕۆش ئەو دەقانە دەخوێندرێنەوە و قسەیان لەسەر دەکرێ، کەچی ئەوانە شاکاری سەردەمی

خۆیانن. نووسەرانی ئەمڕۆی ڕۆژئاوا نایەن بڵێن: چونکە ئەو زمانە شاکاری خولّقاندووە کە واتە دەبێ ئێمەش بەو زمانە بنووسین تاوەکوو شاکار بخولّقێنین، نا ئەوان بەزمانی سەردەمی خۆیان دەنووسن چونکە سەردەمی ئەوان سەردەمێکە نیازی دیکەی هەیە و دیارە بە پێی ئەو نیاز و کەڵکەڵانە زمانێکی دیکەیان هەیە.

کاروان: دەقی نەمر و تەمەندرێژ نهێنی مانەوەی لە کوێوە سەرچاوە دەگرێ؟ دەبێ لە چ ئاقارێکدا هەنگاو هەڵێنین بۆ ئەوەی بەرهەمێکی زیندوو بکەینە دیاری بۆ نەوەی داهاتوو؟ چ وەك نووسەر و چ وەك خوێنەرێکیش ماوەیەکی زۆرە گەیشتوومەتە ئەو قەناعەتە کە تۆ دەبێ شتێك بنووسی با لە ئێستادا سەرەدەری لێدەرنەکەن، چونکە ئەگەر باوەڕەت بە گۆڕانکاری هەبێ ئەوە ڕۆژگاری دێتە پێشێ کە لەو بەرهەمەت حاڵی بن، جەنابت تا چەند لەگەڵ ئەوەدای؟

عەبدولخالق یەعقووبی: ئەوەی ڕاستی بێت دەقێکی ئەدەبی دەتوانێ خۆی بەو واقیعانەوە سەرقاڵ بکات کە لە سەردەمی خولّقانی ئەو دەقەدا ڕووئەدەن، بەڵام ئەو شتەی کە لای من گرنگە ئەوەیە کە داهێنەری ئەو دەقە تا چەند دەتوانێ لە دۆخێکی تایبەتی سەردەمی خۆی دۆخێکی هەرمانی ئینسانی بخولّقێنێ کە نەوەکانی داهاتووش بە شێوەیەك لە شێوەکان بە دۆخێکی بزانن کە پڕ بە پێستی دۆخی ئەوانە، واتە من ئاوا لە مەسەلەکە ناگەم، کە دەقێك بۆ ئەوەی سەرکەوتوو بێت و هەرمان بێت، دەشێت تەنها بەو بابەت و بیرۆکانەوە بنووسرێت کە هاوبەشە لەنێو تەواوی مرۆڤەکانی جیهاندا، یان ناشێ خۆی لە قەرەی ئەو ڕووداوانە بدات کە تەنها لە بارودۆخی ئەودا ڕوو ئەدەن، نا من ئاوا لە مەسەلەکە ناڕوانم، نووسەر بۆشی هەیە ئەوەندەی کە لە واقیعە گشتییەکانی مرۆڤ بکۆڵێتەوە و بیانکات بە دەق، ئەوەندەش لەو ڕووداوە سادە و ساکارانەی دەورووبەری خۆی بکۆڵێتەوە، بیانکات بەدەق، کە لەوانەیە ئێمە هەموو ڕۆژێ بەچاو بیبینین، بەڵام خودی کردنی ئەو ڕووداوانە بە دەقیش نابێتە دەستەبەری هەرمان بوونی ئەو دەقە، بەڵکوو نووسەر دەبێ بەردەوام بێژنگێکی بەدەستەوە بێت بە ناوی بێژنگی تێفکرین و جوانیی عامی ئینسانی، ئەو شتانەی کە خۆی دەیانکا بە دەق و دەیانکا بە هەوێنی دەقەکەی دەشێ لەو بێژینگە بدرێن و ئەو شتەی بە دەستەوە بدرێت ببێتە بەرهەمێك کە لە تەواوی سەردەمەکاندا بتوانن کەڵکی لێوەربگرن، ئەو پرسیارەی کە تۆ دەیکەیت من زۆرجار بەشێوەیەکی تایبەتی لە خۆمی دەکەم، بۆ نموونە لە هەمبەر دەقی شاعیرێکی وەکوو حافیزی شیرازی یاخود شاعیرێکی وەکوو نالی، ڕۆمان نووسێکی وەك میلان کۆندێرا، کە لە بارودۆخێکی تەواو جیاواز لە ژیانی کوردەواری ژیاوە و بیرۆکەیەکی تەواو جیاوازی لەچاو زۆربەی هەرە زۆری مرۆڤانی کوردی هەیە، کەچی تۆ کاتێ دەقەکانیان دەخوێنیتەوە ئەبینی زۆر لە ڕۆح و کەڵکەڵەکانی خۆت نزیکن، ئەوە چییە ڕاز و نهێنی هەرمان بوونی ئەو دەقانە، خۆ ئەم دەقانە بۆ نموونە دەقی حافیزی شیرازی یا دەقی ڕۆمان نووسێکی وەکوو میلان کۆندێرا کەسەر بە دوو سەردەمی جیاواز و سەر بە دوو تێفکرینی جیاواز و دوو شێوە نووسینی جیاوازن، کەچی لە هەمان کاتدا لەسەر ڕۆحی خوێنەرێکی کورد کاریگەرێتی دەبێ، من پێموایە داهێنەرانی گەورە کە دەقەکانیان دەمێنێتەوە ئەو کەسانەن کە ئەو بێژینگانەی بە دەستیانەوە گرتووە و من ناوی دەنێم بێژینگی تێفکرین و جوانیی عامی ئینسانی، زۆر بە باشی و بە وردی ئەو بێژینگەیان بەکار هێناوە، کارێکیان کردووە کە وێڕای ئەوەی ڕووداوەکانی سەردەمانی خۆیان کردووە بە هەوێنی خولّقاندنی دەقەکانیان، لە هەمان کاتدا ئەو ڕووداوە تایبەتیانەیان کردۆتە ڕووداوێکی عامی ئینسانی کە دواجار ئێمە چێژی لێوەردەگرین و لە ڕێگەی ئەوانەوە بە مەعریفە دەگەین و، لە ڕێگەی ئەوانەوە تێگەیشتنێکی ئەدەبی و هونەری دەستەبەر دەکەین.

کاروان: لە قسەکانی جەنابتەوە وا دەردەکەوێ کە چەندە نووسەر، بۆ نموونە شاعیر بەناخی خۆیدا بچێتە خوارێ و باش لە شتە دەروونییەکانی خۆی وەکوو ئینسان بگات، ئەوەندە بەرهەمەکەی هەم جیهانی دەبێ هەم هەرمانییەکی درێژماوە بە دەست دێنێ، یانی ئەگەر ئێمە هاتین و بە شێوەیەکی پێویست و دروست لە ناخی مرۆڤ وەکوو مرۆڤ دواین، ئەوە نهێنی مانەوەی دەق لەوەوە سەرچاوە دەگرێ؟

عەبدولخالق یەعقووبی: زۆر دوور نەڕۆین هەر لە شێعرەکانی ئەحمەدی شاملوو وردبینەوە. من خۆم شاملوو ئەگەر لەیەك ڕستەدا چڕوپڕ بکەمەوە دەڵێم، ئەحمەدی شاملوو شاعیری مرۆڤ و مرۆڤایەتی، کەچی تۆ دەبینی سەرەڕای ئەوەی کە زۆربەی هەرە زۆری شێعرەکانی، مرۆڤانی دنیا تێی دەگەن و چێژی لێوەردەگرن و دیارە ناوبانگی خۆشی دەرکردووە، تەواوی ئەو شێعرانەی بەپێی کاریگەرێتیی ڕووداوەکانی سەروبەندی ژیانی خۆی نووسیوە، واتە ئەو کەسانەی کە هاوەڵی خۆی بوون و لە ڕێگای خەباتی نەتەوایەتیدا شەهید بوون شێعری بۆ نووسیون، دواجار لەو شێعرانەوە دۆخێکی ئینسانی خولّقاندووە کە خەباتگێڕێکی وڵاتانی دیکەش کەڵکی لێوەردەگرن و چێژی لێوەردەگرن، شاملوو لە شێعرێکیدا دەڵێ: «مرۆڤ دژواریی ئەرکە» تۆ دەبینی لەم ڕستە شێعرییەدا مانایەك و ئاستێکی دەلالەتی هەیە کە تەواوی مرۆڤایەتی دەگرێتەوە یا گەر لە شێعرەکە ورد دەبیتەوە و بچیتە ئەو دیوی پەردەی شێعرەکەیەوە لە هۆکاری نووسینی ورد دەبیتەوە دەبینی ئەو شێعرە بەهۆی شەهیدبوونی هاوڕێیەکی شاملوو نووسراوە کە ئەرکی مرۆڤایەتی خۆی لە ڕێگای شەهید بوونیەوە بەجێهێناوە، بە وتەیەکی دیکە بەبڕوای من هەرمان بوونی دەقێکی ئەدەبی زۆر پابەندە بەو بارودۆخەی کە تێیدا دەخولّقێ، با بارودۆخەکە

زۆریش تایبەت بێت، یا سەر بە سەردەمانێکی تایبەتیش بێت، لەهەمان کاتیشدا پابەندە بەو ئاستە لە هونەرمەندی داهێنەرەکەی کە وەهای بخوڵقێنێ، فۆڕمێکی وەهای پێ ببەخشێ، وشەیەکی ئاوەهای تێدا بگونجێنێ، ڕستەسازییەکی وای تێدا بکات کە دواجار بە گشتی ببێتە بەرهەمێك کە مرۆڤایەتی دنیا بە موڵکی خۆیانی بزانن. من لەڕاستیدا وەکوو گەنجێکی سەدەی بیست و یەکەم کە دیارە کەڵکەڵەی زۆر تایبەتیم هەیە شێعری «قوربانی تۆزی ڕێگەتم»ی نالی بە موڵکی خۆم دەزانم، هەرچەندە دەزانم نالی ئەو شێعرەی لە بارودۆخێکی تایبەت، بە هۆیەکی تایبەت و بە ڕۆحییەتێکی تایبەتەوە خولقاندووە، کەچی دەبینی ئەو شێعرە دواجار غوربەتی عامی مرۆڤی کوردیش هەڵدەگرێ، واتە ئەو هۆکارەی کە دەبینی شێعرێکی کلاسیکی عەرووزی چوارچێوەداری خاوەن کێش و سەرواى نالی بە ڕۆحی ڕەخنەگرێکی وەکوو من کە تامەزرۆی شێعری نوێی دنیام دەبەستێتەوە هەر بە تەنیا لەوەدانییە کە ئەو شێعرە بە زمانی کوردی و بە وشەی کوردی نووسراوە، بەڵکوو لەوەدایە کە نالی لە ڕێگای ئەم شێعرەوە وەها ڕەهەندێکی بۆ نێو ناخی ئینسانی کورد، بۆ غوربەتی ئینسانی کورد لێداوە، کە ئینسانی کورد لە ناو ماڵی خۆشیدا خۆی بە غەریب دەزانێت و چێژ لەو شێعرە وەردەگرێت، لەهەمان کاتیشدا ئەو شێعرە ڕەهەندێکیتریشی هەیە کە هەر مرۆڤێکی غەریب لەهەر گۆشەیەکی دنیا دەتوانێ لەو شێعرە چێژ وەربگرێ، نالی خۆی لە دێڕە شێعرێکدا هەر ئەو قسەیەی کە ئێمە لە قەوارەی ئەو پرسیار و وەڵامانەدا دەیکەین، لەو شێعرەدا وتوویەتی «بەعزە ئینسانێ هەیە خەم قووتییە، من خەمی خۆم و خەمی عالەم دەخۆم» واتە داهێنەری گەورە ئەو کەسەیە کە لە هەمان کاتدا خەمی تایبەتی خۆی هەبێت و خەمی تایبەتی خۆی بکا بە دەقێکی شێعریی، خەمی گشتیی ئینسانیشی هەبێ و ئەو خەمە گشتییە ئینسانییەش لە ناو خەمی تایبەتی خۆیدا بتوێنێتەوە و یا بە پێچەوانە خەمە تایبەتییەکەی خۆی لەنێو خەمە گشتییەکەی مرۆڤدا بتوێنێتەوە و لەو ڕێگایەوە بتوانێ دەقێکی هەرمان بخوڵقێنێ و لەهەمان کاتدا پێشاندەر و نوێنەری سەردەمی خۆی بێت و ببێتە موڵکی مرۆڤایەتیی هەتاهەتایی.

کاروان: ئایا لێرەدا دەورەکە دەگەڕێتەوە بۆ نووسەر یاخود بو دەق کە نەمری بە خۆی بەخشیوە، ئایا ئێمە دەتوانین چۆن جیاوازییەك ببینین لەنێوان ڕۆڵی نووسەر لەو دەقە و ڕۆڵی خودی دەقەکە کە هەرمانی بۆ خۆی خولقاندووە؟

عەبدولخالق یەعقووبی: دیارە لە پرسیارێکی پێشوودا باسی ئەو کێشەیەمان کرد، دەق کێ دەیخوڵقێنێ، دیارە نووسەر و داهێنەری ئەو دەقە، ئەگەر گەورەییەك لە ڕۆحی دەقدا بەدی بکرێ من ڕام وایە کە دەشێ ئەو گەورەییە لە ڕۆحی داهێنەرەکەشیدا بووبێت، بە وتەیەکی دیکە ناکرێ تۆ داهێنەرێکی نەفس بچووك و بیر بچووك و کوێر زەین بیت کەچی لەولاوە دەقێکی شاکار و سنگفراوان و هەڵگری دەیان شیکردنەوە و تەفسیر بخوڵقێنی، پێوەندییەکە ڕاستەوخۆیە و لێرەدا ئاوای دەبینم، واتە ئەگەر نالی زۆر قووڵ لە غوربەت تێنەگەیشتبێ چۆن دەتوانێ دواجار ئەو مانا قووڵە بگوازێتەوە بۆ ئاستی ئەو دەقەی کە خولقاندوویەتی، دەقی گەورە خوڵقاوی داهێنەری گەورەیە و دەقێکی سەقەت و نوقسان خوڵقاوی دەستی نووسەرێکی نوقسان و سەقەتە.

کاروان: لێرەدا ڕۆڵی خوێنەر چی دەبێت چ لە خوێندنەوەی دەقێکی سەرکەوتوو، چ لە خوێندنەوەی دەقێك کە لە ئاستی نزم دایە؟ یاخود خوێنەر چ هەقێکی هەیە لە هەڵسەنگاندن و لێکدانەوەی ئەو دەقە بەهەردوو لایەنە بەرز و لاوازەکەی؟

عەبدولخالق یەعقووبی: لەڕاسیتدا کاتێك خوێنەر دێتە مەیدانی خوێندنەوە و ئەو شتەی کە دەتوانێ زیادی بکات بە پرۆسەی تێگەیشتن و بە پرۆسەی چێژ وەرگرتن لە دەقێك، لە واقیعدا کامڵکەر و تەواوکەری کاری داهێنەرەکەیە، واتا کاتێك داهێنەرێك دەقێك دەخوڵقێنێت و گەورەییەك یاخود مانایەك لەو دەقەدا بێت، ئەگەر خوێنەرێك بە تێگەیشتنێکی کەم، بە زەینێکی کورت و بەچاوێکی وردنەبینانەوە لەو دەقە بڕوانێ دیارە کە ناتوانێ کەشفی گەورەیی ئەو دەقە بکات و دەرەقەتی خوێندنەوەی ئەو دەقەش نایەت، لێرەدا من ڕام وایە کە تێگەیشتنی خوێنەرێکی نەزۆك لە دەقێکی مەزن ناتوانێت زەبرێك لە مەزنایەتی و گەورەیی ئەو دەقە بدات، بۆ نموونە ئێشتاش کە ئێستایە ئێمە بە هۆی نەزانین یا کەمبوونی ڕادەی مەعریفەی شێعر ناسانەمان نەمانتوانیوە زۆرێك لە ئاستەکانی دەلالەتیی شێعری نالی کەشف بکەین. دیارە ئەوە هیچ بەو مانایە نییە کە نالی نەیتوانیوە وەها مکانیزمێك لە شێعرەکەیدا بەکار بێنێت کە منی خوێنەرێکی نەزۆك لەو بگەم، ئەوە منم کە نەمتوانیوە پەی بەو فرت و فێڵانەی نالی ببەم کە لە شێعرەکانیدا بەکاری هێناوە، ئەدی بۆ کەسێکی وەکوو مەسعوود محەممەد دەتوانێ لە قەوارەی کتێبێکدا باس لە دەیان جۆر جوانیی شێعرەکانی نالی بکات، دیارە ئەو بەپێی توانایی خۆی ئەوەندە دەرەقەتی شێعری نالی هاتووە، کەوایە بەهەمان نیسبەتیش خوێنەرێکی باش دەتوانێ مەزنایەتییەکی زۆرتر بدات بە دەقەکە، گەورەیی دەق ڕاستە پێوەندی هەیە بەگەورەیی نووسەر و داهێنەرەکەی، ئەوەندەش بە بڕوای من پێوەندی هەیە بە خوێنەرێکی باش، واتە خوێنەرێکی باش دەتوانێ لە ڕاستیدا ئەو گەورەییەی نووسەر بە دەقی بەخشیوە کامڵتری بکات و پڕ بە پێستتری بکات، بۆیە من پێموایە دوایین وێستگەی پرۆسەی خوێندنەوەیەکی باش خوێنەرە، خوێنەرەکە دەتوانێت مەزنایەتی دەقێك کامڵ بکات و ئەو دەقە بەباشترین و بەرزترین ڕادەی مەزنایەتی خۆی بگەیەنێت.

کاروان: وەك دوا پرسیار پێمان خۆشە بزانین ئایا ئەو شتانەی کە دەبێ بوترێ یاخود نەوترێ لە دەقی ئەدەبیدا بە بەهانەی ئەوەی کە ئەوە گوناهە یا بقەیە یان ناگونجێ و ناشێ چییە؟ یان باسکردن لە کێشە نەوتراوەکان بەتایبەتی ئەو کێشانەی بقەیان پێ دەڵێن چ لە بواری سیاسی یا ئایینی یا سێکسدا، چونکە زۆر لە نووسەران بە ترسەوە بۆ ئەو مەسەلەیە دەچن ئەگەر باسیشی بکەن ئەوا لەژێر دەمامکەوە لێی دەدوێن، بەڕای جەنابت ئایا کاتی ئەوە نەهاتووە ئێمە ڕاستەوخۆ لە شتەکان بدوێین بەبێ ئەوەی لەهیچ سانسۆڕێکی دەوروبەر یاخۆ سانسۆڕێك بترسین کە ناهێڵێ ئێمە باس لەو نەشیاو و بقانە بکەین لە بواری ئەدەبی یا هونەری یا هەر بوارێکیتری نووسین؟

عەبدولخالق یەعقووبی: ئەدەبی کوردی تا ئێستا بەدەیان هۆی جۆراوجۆر دەرفەت و دەرەتانی ئەوەی نەبووە کە خۆی لەو دیاردانە نزیك بکاتەوە، لەبەر هۆکاری زاڵبوونی شێوە بیرکردنەوەیەکی بەرتەسکی ئایینی لێی نزیك نەبۆتەوە و هەوڵی کەشفکردنی و شیکردنەوە و ڕوونکردنەوەی نەداوە ئەوەش بۆتە هۆی ئەوەی کە بە هەمان نیسبەت ئێمە خۆمان لەو بوارە نەداوە، باسکردن لە چەمکی خۆ سانسۆری و خۆ بواردن لەو بابەتەی کە تا ئێستا لە فیکری مرۆڤی کورددا وەك بقەیەك لە کاردابوون لەڕاستیدا باسێکی دوورودرێژە، چونکە ئەدەبی کوردی تا ئێستاش بەهۆی گەلێ هۆکار بۆ نموونە زاڵبوونی شێوە تێفکرینێکی بەرتەسکی ئایینی یاخود بارودۆخێکی سیاسی دەسەلآتی زاڵ بەردەوام ئەمری بەوەها خۆ سانسۆرییەك کردووە، چ ڕاستەخۆ و چ ناڕاستەوخۆ، ئەدەبی کوردیی بە جۆرێك لە جۆرەکان تووشی ئەو نەخۆشییە کردووە خۆ لە قەرەی ئەو دیاردانە نەدات، کە ئێمە بەڕاستی بۆ زیاتر تێگەیشتن لە ژیانی خۆمان پێویستمان پێیەتی، بۆ نموونە لە ئەدەبی کوردیدا باسکردن لە کێشەی سێکس بە شێوەیەکی کەم لەئارادا بووە، یا ئەگەریش لەم دواییانەدا کەڵکەڵەیەك بۆ باسکردن لەم کێشەیە بووە زیاتر وەك دژ کردەوەیەك بە نیسبەت ئەو مەسەلەیە خۆی نواندووە، واتە نەهاتۆتە ئاستی هونەری بوون و ئەدەبی بوون: دیارە باسنەکردن لەو بقانە ئەوەندەی کە زەرەر و زیانی بووە بۆ تێگەیشتنی ئێمە لە جیهانی ئینسانی کورد بە نیسبەت ئەو مەسەلەیە ئەوەندەش زیانی بووە بۆ ئاستی جوانیی دەقەکانمان، بۆ نموونە ئێمە ناتوانین حاشا لەو ڕاستییە بکەین کە بەشێك لە پێوەندیی مرۆڤەکان لە ژیانی ڕۆژانەیاندا پێوەندی جنسییە، ئایا دەکرێ تۆ لە مرۆڤێك بە تەواوی بگەی بێئەوەی کە لە کێشەی جنسی ئەو مرۆڤە بکۆڵیتەوە؟ ئایا دەکرێ کەسایەتییەك لە باری دەروون شیکارییەوە لەنێو چیرۆکێکدا خۆ بنوێنێ، بەلآم لە ئاستی جنسی ئەو مرۆڤە بۆ کێشەی سێکس نەکۆڵێتەوە؟ ئەوانە کۆمەڵێك پرسیارن کە دەیبینی لە زۆر چیرۆکدا هەن، لەڕاستیدا مرۆڤانی ئێمە، بۆ نموونە لە چیرۆکی بەرەنگاریدا، تەنها مرۆڤانی جەنگاوەرن بێ ئەوەی چکۆلەترین مەیلی جنسییان تێدا بێت، دەبینی لە زۆر ڕۆماندا ژنانی ئێمە ژنانی کۆڵنەدەر و دایکانی دڵسۆز و کچانی ئاشقن بێ ئەوەی کەڵکەڵەی جنسییان لە هەناودا هەبێ، یا ڕۆماننووس یا چیرۆکنووس بیەوێ ئەو کەڵکەلآنە لەنێو گێڕانەوەی داستانەکەیدا زەق بکاتەوە، یا لە بواری ئایینی، دەبینی زۆر کێشە هەن کە مرۆڤ پێیانەوە سەرقاڵە، بەلآم ئەدەبی ئێمە، هونەری ئێمە، خۆی لە قەرە نەداون یا نەیتوانیوە بیانکات بە دەق و ئەرکێکی جوانی ناسانە بخاتە سەرشانی ئەو بیرۆکانە، ئەوانە لەڕاستیدا ئەگەر ئەدەبی هاوچەرخ و نۆژەنی ئێمە نەیەوێ ئاوڕ لەو کێشانە بداتەوە، دیسان مرۆڤی کورد لەنێو ئەدەبی خۆیدا چاوی بەو گۆشە تاریکانە ناکەوێ، کە پێویستە تێیان بگات، بەلآم کێشەیەکی دیکە کە بەلای منەوە گرنگە بە نیسبەت ئەو مەسەلەیەوە ئەوەیە کاتێ ئێمە بمانەوێ ئەو بقانە لەناو دەقی ئەدەبی و هونەری خۆماندا بنوێنین، ئایا تەنها بەنیازی نواندنیان ئەم کارە بکەین؟ یاخود بە دەلیلی ئەوە ئەو کارە بکەین کە ئەو بیرۆکانە وەك بەشێك لە پێداویستی، وەك بەشێك لە جوانی دەقەکانمان بەدەستەوەیان بدەین؟ دەبینین کاری کەسانێکی وەکوو شێرزاد حەسەن چەندە گرنگە کە بەردەوام ویستوویەتی لە ڕێگای باسکردن لە تەعامولی نێر و مێ، لە نزیکایەتی نێوان پیاو و ژن لەنێو داستانەکانیدا باس لەو چەوسانەوەیە بکات، کە بە درێژایی مێژووی کورد دەرهەق بە ژن کراوە. بە نیسبەت پێوەندیی مەسەلەی جنسییەوە، بو نموونە لە نوڤلێتی «حەسار و سەگەکانی باوکم»دا لە پەنا کێشەی باوکسالاری کە بیرۆکەی سەرەکیی ئەو چیرۆکەیە، کێشەی پێوەندیی جنسیش لە ئارادایە کە باوکی ناو ئەو ڕۆمانە کاتێ کە حەسارێك بۆ کچەکانی خۆی بەدی دێنێ و ناهێڵێ لەو حەسارەی بێنە دەرێ، ئەو حەسارە نەك هەر لە ئاستی ڕەوانی و فیکری، بەڵکوو لە ئاستی جنسیشدا کچەکان دەخاتە ناو زەخت و فشارێکی زۆرەوە و دەبێتە هۆی ئەوەی کە ئەو کچانە وەك کەسایەتی، کەسایەتییەکی پڕ لە شێواوی و شپرزەیی بن و لێرەوە پێشاندەری ئەو ڕاستییە بێت کە ژنی کورد بەردەوام لەنێو حەساری فیکری و جنسی باوکدا گیری خواردووە، ئازادی بەدەست ناهێنن، بۆیە ئەدەبێك کە بیەوێ پێشاندەری ڕاستەقینەی وجوودی ئینسانی بێت، چ لە کۆمەڵگای خۆیدا و چ لە کۆمەڵگەی جیهاندا، دەشێ ترسی ئەوەی نەبێ کە پێی وابێت باسکردن لەو بقانە باسکردن لە شتێکی نەشیاو و نەگونجاوە، بەڵکوو دەشێت ئاوا لە مەسەلەکە بگات، کە باسکردن لەو بقانە بەو مەرجەی کە لەناو قەوارەی هونەری جوانیی دەقەکەدا بتوێنێتەوە زۆر پێویستە و ئەوەندەی کە مرۆڤ لە مرۆڤایەتی خۆی تێدەگەیەنێ ئەوەندەش جوانی بە دەقەکەی دەبەخشێ. n

پووشپەڕی 1383
جوولای 2000

[1]ئەم وتووێژە لەسەر پێشنیاری برای شاعیر، کاك سەعدوڵڵا نووری ئەنجام درا و لە گۆڤاری کارواندا بڵاو کرایەوە.

درێژەی هەیە...